

בניין המועצה, חצור הגלילית (צילום: מיכאל יעקובסון, ויקיפדיה)

הלל לנדסמן בחצור

המתח בין איש העלייה השנייה ואנשי העלייה הגדולה

שמחה גואטה-בוקובזה

לא צמח בקהילת העולים בחצור, שהייתה מורכבת רובה ככולה מעולים מארצות האסלאם, ולא היה קרוב לתפיסות עולמם ולאמונותיהם.

לנדסמן נולד ב-1897 בסוסיניצה שבפולין, עלה ארצה כנער בשלהי העלייה השנייה (1913) ולמד בגימנסיה הרצליה בתל אביב. הוא התגייס לצבא הטורקי, ועם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הוגלה לטורקיה. בתום המלחמה חזר לגליל והשתתף בקרב על תל-חי (מרץ 1920). לאחר מכן התיישב באיילת השחר, והיה חבר ה"הגנה" ופעיל מרכזי בתחום הביטחון בגליל העליון. בין השנים 1936-1950 היה

ראשית שנת 1956 נקרא הלל לנדסמן, איש קיבוץ איילת השחר, לסייע בניהול עיירת העולים חצור ביוזמת בכירי מפא"י. קודם לכן, במשך שלוש שנים (1953-1956) הוגדרה חצור כ"ישוב קבע חסר מעמד מוניציפאלי" ונוהלה בפועל, ולא בהצלחה רבה, על ידי מזכירי ועד מקומי ממונה. לנדסמן התמנה לתפקיד בגיל 59 לאחר שנות עשייה ציונית ומנהיגות מקומית בגליל. למרות ניסיונו הרב בתפקידים אחרים שמילא, כוונותיו הטובות, תחושת השליחות שבה היה חדור והמרץ הרב שהקדיש לתפקידו, היה זה תפקיד עם אתגרים אחרים. הוא

הלל לנדסמן (עומד במרכז) עם חברי מועצה ואנשי חינוך בחצור (באדיבות יצחק קבילו, חצור הגלילית)

המנגנון המפלגתי, שהיה בן העיירה שלו בפולין; הוא למד עם משה שרת בגימנסיה ושירת איתו בצבא הטורקי; היה ידידם של ישראל ומניה שוחט וחבר של מנהיגי מפא"י, ביניהם פנחס ספיר ולוי אשכול; והיה חברו הטוב של טדי קולק, מנכ"ל משרד ראש הממשלה בימי בן-גוריון. ניסיונו הציבורי והקשרים החברתיים שלו הפכו אותו למועמד אידיאלי לניהול חצור, וההנחה הייתה שהוא ייעזר בקשריו לגיוס כספים ולסיוע בהתבססות היישוב.

לנדסמן הדגיש שהוא פועל מתוך אידיאולוגיה של שליחות חלוצית לאומית והציע את שירותיו ללא שכר (קיבל ל"י אחת בחודש כסכום סמלי). גם זלמן גסטר, ממקימי קיבוץ עמיעד הסמוך ופעיל בגליל העליון, תמך ב"הצנחת" מנהיג חיצוני לחצור כסיוע מתוך סולידריות לאומית, לא ככלי לתמרון פוליטי. כך כתב בזיכרונותיו:

העלייה ההיא, כידוע, לא הצטרפה ברובה הגדול לקיבוצים ובכל זאת הייתה הרגשה בינינו שאסור לנו לעמוד מן הצד ולראות את כל הסבל העובר על אנשים אלה מבלי לנסות ולעזור להם. כך נקלענו, ביוזמת מפא"י, לפגישה באחת הדירות בחצור לטכס עצה איך יכולים אנו לבוא לעזרת היישוב החדש הזה, אשר אנשיו נאבקו עם בעיות ראשוניות של הקמת עיירה ללא הנהגה מקומית אחידה המוכשרת להיות להם לפה. סיכמנו אז לדאוג בראש ובראשונה לקבוצת חברים אשר ידעו להציג בפני המוסדות את בעיותיה של העיירה. השם הראשון שעלה לפנינו היה שמו של הלל [לנדסמן] כמתאים ביותר למשימה זו. [הוא] מכובד

יו"ר "ועד הגוש", מסגרת ארגונית שייצגה את קיבוצי עמק החולה אצל המנדט הבריטי וטיפלה בסוגיות ביטחוניות, כלכליות וחברתיות. בתפקידו זה היה מעורב בהקמת רוב קיבוצי העמק הוותיקים, כמו דן, דפנה, שדה נחמיה וכפר בלום. אחרי קום המדינה, בשנים 1950-1952, היה לנדסמן יושב הראש הראשון של המועצה האזורית הגליל העליון. באישיותו ובהיותו חבר האליטה הישראלית הסוציאליסטית, האירופית והחילונית, היה שונה מאוד במאפיינים החברתיים והתרבותיים מתושבי חצור. לנדסמן נפטר ב-1973, וכהונתו בחצור הייתה אקורד הסיום של תפקידו הציבוריים.

סולידריות לאומית או פטרונות תרבותית

לנדסמן ביטא את ערכי התנועה הקיבוצית, שהתבססה על סולידריות וטיפחה תודעה של שליחות. חברי הדור שאליו השתייך ראו עצמם כשליחי האומה במאבקה באתגרים שעמדו בפניה. לאחר הקמת המדינה המירו חלקם את הפעילות ההתיישבותית-ביטחונית בסיוע לקליטת עלייה, שהייתה אחת המטרות הלאומיות העיקריות בשנים המעצבות של המדינה. לנדסמן נתן לתודעת השליחות ביטוי בכל מעשיו, כולל בהסכמתו לקחת על עצמו את הסיוע לחצור – עיירת העולים הסמוכה לביתו, שנאבקה אז על התפתחותה.

עיון ברקורד הציבורי של לנדסמן מעלה איש רב-פעלים. היו לו קשרים ענפים עם מנהיגי היישוב ומפא"י, שזיכו אותו בכינוי "פותח דלתות"; הוא היה מקורב לשרגא נצר, מראשי

חצור הגלילית 1958 (צילום: פריץ כהן, לע"מ)

הפער בין רצון להגשמה

לנדסמן הגיע לחצור באחת משעותיה הקשות. אפשר להבין זאת ממכתב ששלח מזכיר מועצת הפועלים לשר הפנים בר יהודה. המכתב תיאר את המציאות ביישוב לפני בואו:

חוסר גוף מוניציפאלי מוכר ופעיל בחצור, עזובה והזנחה בישוב. [...] בשנה האחרונה, עם פרוץ זרם העלייה מצפון אפריקה, גדל הישוב המונה כיום למעלה מאלפיים ומאתיים נפש [...] במשא ומתן עם המועצה האזורית גליל עליון והמועצה המקומית ראש פנה לא הצלחנו לשכנעם להכליל את חצור בשטח שיפוטן. לפני כארבעה חודשים התנדב החבר הלל לנדסמן מאילת השחר לטפל בענייני חצור. מוסדות הממשלה וההסתדרות קבלו בהערכה את הצטרפותו והבטיחו את מלא עזרתם. (8.4.1956, אמ"י, ג'11/2635)

למרות עשייתו הציבורית הרחבה והשנים שבהן עמד בראש ועד הגוש והמועצה האזורית הגליל העליון, לנדסמן לא התנסה בניהול יישוב המורכב ברובו מעולים מארצות האסלאם. בישיבה הראשונה והחגיגית של הנהלת המועצה ביום השקתה (22.8.1956), ואחרי שנבחר פה אחד לתפקיד היו"ר, אמר שהוא יודע שמדובר בתפקיד קשה, מורכב ומאתגר. למחלקת הקליטה של מפא"י אמר שהוא נרתם לעול ואינו יודע במה להתחיל ובמקום אחר הודה שהעומס גדול מדי.

ניתן לחלק את תקופת ניהולו של לנדסמן לשני פרקים: בשנים הראשונות לכהונתו היה נלהב והאמין שיוכל לייצב את המצב הכאוטי של חצור, ואף זכה לכינוי "בן גוריון של חצור" בשל רעמת השיער הבהיר שהייתה לו, כינוי שמעיד על יחס של כבוד ושל הערכה כלפיו. הוא ניסה

ומקובל בכל מוסדות המדינה וההסתדרות ויחד עם זאת בעל אוזן קשבת ולב פתוח לכל נצרך. [...] הוחלט שנביא אליו ועדה מטעם קיבוצי הסביבה והמפלגה לדבר על ליבו ולשכנעו לקבל את הדבר. [...] הוא ענה, שהמצב בחצור קשה והוא איננו מוכן להסתפק בישיבות ובנתינת עצות. הוא מוכן לקום "ולהפשיל את השרוולים" ולגשת למלאכה בלי כל גינונים של טכס.

(מ' בן יוסף, עמ' 51-52)

לנדסמן, שהיה מחויב להחלטות ולערכים של מפלגתו, נענה לבקשת מפא"י. כבר ב-1939, כשהיה מעורב בהקמת יישובי "חומה ומגדל" בעמק החולה, אמר: "טענו על כתפיי ככל שתעמיסו ואנוכי אשא את הנטל בקומה זקופה" (נ' לנדסמן, עמ' 19). לפחות מהבחינה האישית הוא ראה את עצמו כמי שמשרת קודם כול את היישוב ואת המדינה וכשנדרש לכך נרתם למשימה. הוא הרבה להתבטא בזכות קליטת עלייה, ייחוד הגליל והקמת יישובים בו והאמין באיחוד של כל עדות ישראל ברוח תנועת העבודה: "יש לסתום את הפער הרוחני, הכלכלי, התרבותי והחברתי בין שבטי ישראל מתוך אמונה שחברי הקיבוצים ישפיעו ויעצבו את דמותם של העולים". (מתוך דברים שנשא לנדסמן בישיבת מחלקת הקליטה של מפא"י, 13.6.1956, אמ"ע, 42-1956-21-2). דבריהם של גסטנר ולנדסמן ממחישים את הדומיננטיות של מפא"י בניהול ענייני העולים, ואפשר להבין מהם שתי נקודות סותרות לכאורה: מצד אחד יש בהם הוכחה לקיומה של "אסטרטגיית האפוטרופוסות", כשהיישוב הוותיק לוקח על עצמו להנחיל את התרבות הישראלית, בהתאם לערכיו, לעולים החדשים. מצד שני, הם מעידים על רצון כן של הוותיקים לסייע לעולים באחת מהתקופות הקשות של חצור, מתוך סולידריות כלל-לאומית ולא לשם ניצול החלש.

הלל לנדסמן ורפי אדרי במועצה המקומית, סוף שנות ה-50 (באדיבות שמעון נוי, מתנ"ס חצור הגלילית)

ביקור שר הפנים יוסף בורג וחברי ועדת הכספים של הכנסת בחצור, שלישי מימין - הלל לנדסמן, משמאלו רב היישוב עזיזי דיעי, 1959 (באדיבות שמעון נוי, מתנ"ס חצור הגלילית)

ככל שחלפו השנים הלך לנדסמן והתאכזב, בעיקר מהבטחות שניתנו לו מהמוסדות השונים ולא קוימו. התקופה התאפיינה בתחרות קשה בין יישובים שהוקמו אך טרם התבססו, ודרישות ולחצים הגיעו ממקומות רבים. ממכתביו עולה כי בשנים הראשונות הייתה ללנדסמן מוטיבציה גבוהה, אך עם הזמן הוא נעשה פסימי ואף חשף את הלבטים והקשיים של תפקידו.

כשהמצב בחצור החמיר, בעיקר בגלל כישלון ניסיונות התיעוש, ביקש לנדסמן פגישה אישית עם בן-גוריון כדי לדון בדרכים לקידום ה"יישוב שאני שקוע ותקוע בו שבע שנים" (3.12.1962, אב"ג, תיק התכתבויות, דצמבר 1962). הוא תיאר את המצוקה בכל התחומים, כולל הפסקת הבנייה במקום, וציפה מהמוסדות ששלחו אותו לסייע לו. ההיענות המועטה לבקשותיו אכזבה אותו מאוד.

סוף שנות החמישים ותחילת שנות השישים היו שנות הפריחה התעשייתית בעיירות הפיתוח, אך לא זה היה המצב בחצור. לנדסמן כתב לספיר, שר המסחר והתעשייה וחברו, מכתבים אישיים ותיאר את הקשיים בעיירה, בעיקר את היעדר התשתיות הכלכליות היציבות. הוא חזר וביקש ממנו סיוע וטען כי אינו ממלא את ההבטחות שנתן לו בעבר בעניין תיעוש חצור, בעוד שיישובי עולים אחרים כן מקבלים סיוע. לראובן ברקת, מזכ"ל מפא"י, כתב לנדסמן: "ספיר אמר שאנשי העלייה השנייה חזקים כפלדה ותשובתי היתה שגם פלדה מתיישנת ומעלה חלודה" (20.10.1963, אמ"ע, 2-932-1962-222). במכתב נוסף ששלח לספיר הוא כתב: "באחת הפגישות אמרת לי שאנשי העלייה השנייה אינם נתפסים לאכזבות. אומר בכל הכנות שהוגדשה הסאה" (שם).

אומנם לנדסמן תואר כבעל קשרים במפלגה השלטת, אך הוא כשל במימוש ההבטחות שניתנו לו. מזכיר מועצת הפועלים בחצור, אלברט בן זקן, טען כי לנדסמן היה תמים, שכוחו היה רק בפיו ושלא נאבק מספיק למען חצור, בשעה

לנדסמן נואם בפני חברי ההסתדרות בחצור, ראשית שנות ה-60 (באדיבות שמעון נוי, מתנ"ס חצור הגלילית)

לנצל את קשריו עם מנהיגי מפא"י ולסייע להתפתחות העיירה בתחומים כמו רשת החשמל, אוכלוסייה, דיור, חינוך ותעסוקה. הוא נלחם על תקציבים וחש אחריות רבה כלפי היישוב. הוא הצליח להעביר קרקעות מראש פינה לטובת שטח השיפוט של חצור והקים מבנים ומוסדות בעיירה, כמו מבנה המועצה, בית תרבות, בתי הספר הראשונים, כבישי גישה ליישוב וגני ילדים. הוא ניסה להקים תשתית תעשייתית, והתעקש, למשל, שמפעל "פרי הגליל" יוקם בחצור ואיים שאחרת הוא ומפלגתו יתפטרו. עיתוני התקופה תמכו בו וביטאו אופטימיות. ב"הארץ" נכתב: "בואו של הלל סימל מפנה כלשהו בנשיבת הרוחות בעיירה. [...] חצור מתקדמת בניגוד לכל הנבואות הקודרות. לא מעט מהתקדמותה של חצור יש לזקוף לזכותו של הלל לנדסמן חבר קיבוץ אילת השחר" ("הארץ", 22.1.1960).

אך החלק השני של כהונתו היה שונה. שני נושאים העיבו על כהונתו - חוסר יכולתו לממש את קשריו עם אנשי מנגנון המפלגה לטובת קידום העיירה, וכן השוני התרבותי בינו לבין תושבי העיירה.

במועצה, ואפשר שהייתה זו השקפה מפוצלת: הוא אומנם חשש שבני הקיבוצים "יתקלקלו" מהחשיפה לתרבות זו, אך בעניין בני הנוער בחצור, שזו הייתה מורשת הוריהם, היה מוטרד פחות. כנראה שהוא רצה שחצור תתנהל כ"עיר מערבית נורמלית", והראיה לכך שלאחר טקס הנחת אבן הפינה לבית המועצה החדש (פברואר 1959) הוא הזמין את באי הטקס, כולל דמויות ממסדיות ארציות, למסיבה צנועה בבית הקפה החדש שבעיירה.

המתח המעמדי

הצנחתו של לנדסמן לתפקיד ראש המועצה, ובעיקר כהונתו הממושכת בתפקיד, סימלו את מערכת היחסים הא-סימטרית בין תושבי חצור לאנשי היישובים הוותיקים שסביבם. לנדסמן וחברי קיבוץ נוספים שסייעו בניהול העיירה, הדגישו את ההיררכיה האתנו-מעמדית והמרחבית שהחלה מתהווה בישראל. בפועל, המפגש בין העולים החדשים ל"מעסיקים החדשים" קיבע לדורות את הפערים המעמדיים ביניהם. לתהליך זה יש ביטוי בחברה הישראלית עד היום.

כבר בשנים ההן מילאו חברי קיבוצים את התפקידים בעלי הסטטוס בעיירה ובמועצה, כמו במנהל, ברווחה, בהוראה ובחינוך, בזמן שתושבי חצור היו הפרולטריון שעבד בענפי המשק הקיבוציים. לרוב שולם להם שכר בסיסי בלבד, מה שהרחיב את הפער המעמדי בין שתי האוכלוסיות המובחנות ויצר מתאם בין אתניות למעמד. ביטוי לכך ניתן בביטאונה של אחדות העבודה:

ראש המועצה הוא שריד מובהק של תקופת החלוציות הראשונה של העלייה השנייה, ואינו פועל תמיד בהתאמה עם הצעירים שותפיו לשלטון. [...] מוזר לראות יוצא מזרח אירופה ותיק בארץ, עומד בראש אוכלוסייה ש־75% הם יוצאי צפון אפריקה, 15% יוצאי פרס, 5% יוצאי הודו. ("למרחב", 2.12.1962)

המתח הדתי-חילוני

הקיבוצים בגליל העליון נטלו חלק פעיל ביצירת התרבות החילונית החדשה בארץ, שאפיינה את אזור הגליל העליון עד להקמת יישובי עולים כמו קריית שמונה וחצור. לנדסמן, שבדומה לרבים מאנשי העלייה השנייה בא מבית דתי, ראה את עצמו בתפקיד סוכן שינוי של היישוב הוותיק בקרב העלייה החדשה. בחצור היו לו יחסים קרובים עם הרב דיעי, והוא השתדל לסייע בהקמת בתי כנסת ובהשגת ספרי תורה. בד בבד, הוא רצה לראות את תושבי חצור עוברים שינוי חברתי-תרבותי, ומשתלבים באידיאולוגיה שבה האמין ושאותה ייצג. הוא תמך בניסיון לשוות למקום

שראשי מועצות אחרים השיגו לתושביהם יותר. הפער בין כוונותיו הטובות לחוסר יכולתו להוציאן לפועל הלך והתברר. הקשיים האובייקטיביים, לצד הפער בתפיסות העולם ובסדרי העדיפות שלו ושל התושבים, גרמו לערעור מעמדו הפוליטי והציבורי, בעוד שהוא עצמו חש כי הותירו אותו להתמודד לבד עם קשיי הניהול של העיירה.

פערים תרבותיים, מעמדיים ודתיים

למרות היכולות האישיות והקשרים שבהם נעזר לנדסמן בעת עבודתו בחצור, קשה להתעלם מהפער הבין-תרבותי, המעמדי והדתי שהיה בינו לבין תושבי העיירה: לפי המונח שטבע קימרלינג, לנדסמן היה "אחוס"ל" (אשכנזי, חילוני, ותיק, סוציאליסט ולאומי). בעוד שהרוב הגדול של מתיישבי חצור היו עולים מזרחים שהדת הייתה חלק מהותי מהווייתם והם היו רחוקים מתפיסות סוציאליסטיות.

בתי קפה כסמל

בתי קפה הם חלק מתרבות הפנאי של המרחב העירוני. אחד החששות של תנועת העבודה מ"העלייה הגדולה" נגע לתרבות בתי הקפה שהחלה להתפשט במעברות וביישובי העולים. חלק מראשי תנועת העבודה גינו את התופעה ובזו לה, כי זיהו אותה עם התרבות הערבית או הבורגנית. הם ראו בתרבות זו ביטוי של תרבות פנאי שלילית שעלולה להשפיע לרעה על תושבי המקום. ההתנגדות ביטאה חשש מהתברגנות בכלל ונוספה לה חרדה מה"ערביות" של העולים, שהרתיעה מאוד את היישוב הוותיק. בתי הקפה ה"מזרחיים" שהוקמו ביישובי העולים היו מקום מפגש לגברים בלבד. הופיעו בהם נגנים, מספרי סיפורים ולעתים גם רקדניות בטן, ונערכו בהם משחקי קלפים וקוביות. לנדסמן, עוד בתפקידו כראש המועצה האזורית הגליל העליון, התנגד נחרצות לפתיחת בית קפה בחלסה (קריית שמונה), שהייתה תחת חסותה של המועצה האזורית הגליל העליון. הוא אמר אז שלא יעבור לסדר היום בעניין המגמה להקים עיירה עם בתי קפה בלב אזור המיושב אך ורק בקיבוצים ורמז שיפנה לבן-גוריון אם הנושא לא יבוטל. בחצור שינה לנדסמן את עמדתו או לפחות נמנע מלהביע אותה. לא זו בלבד שתמך בהקמת בית קפה בעיירה, אלא אף לחץ על הקבלן לזרז את הקמתו, לבקשת חבר מועצה שהיה איש "אחדות העבודה". הוא נימק את השינוי בעמדתו בכך שמדובר בסוג של "השקעת הון מקומי". דוגמה זו ממחישה את השינוי שחל בו. הוא קיבל החלטה מעשית לתת לגיטימציה לתרבות המקומית ולא כפה את דעתו על העולים. אפשר שעשה זאת גם משיקולים פוליטיים, כי היה זקוק לתמיכת חברי אחדות העבודה

מפעל פרי הגליל בחצור הגלילית (צילום: ניצן כהן, ויקיפדיה)

ולהעלותה על דרך המלך. תופעה דומה קרתה גם בעיירות פיתוח אחרות. התברר שקשריו וניסיונו אינם מספיקים להתמודדות עם אתגריה הייחודיים של עיירת העולים. את הבעיות של חצור הוא הגדיר ככאלה "שלא ידענו קודם לכן בימי המנדט והשלטון האנגלי בארץ" ("על המשמר", 30.7.1962).

במחצית הראשונה של שנות השישים התפתח בחצור אקלים פוליטי ורעיוני אחר. בשונה מהימים שבהם שיחרו המקומיים לפתח נציגי הממסד, החלו להישמע עתה קולות חדשים, לא רק בעניין האינטרס הכלכלי של העיירה, אלא גם בעניין הזיקה החברתית והתרבותית של ראש המועצה. היו בחצור תושבים, בעיקר כאלה שהיו מזוהים פוליטית עם המפד"ל וגח"ל, שדרשו להחליף את לנדסמן, הקיבוצניק שאינו גר בחצור.

הפער התרבותי-מעמדי-דתי בינו ובין תושבי חצור היה גדול מדי ואולי היה מדובר פה במשימה שנידונה מראש לכישלון. לנדסמן התקשה להעביר החלטות במועצת העיר ואמר שאם לא יקבל סיוע מהמפלגה יפרוש לדרכו. לקראת סוף הקדנציה ביטא את אכזבתו גם מהתושבים, באומרו שאם המצב לא ישתנה, "קשה יהיה לי להיפרד מתושבי חצור בלחיצת יד רעים" (21.1.1965, אמ"ע, 2-915-1963-289). בחגיגות יום ההולדת לאביו אמר בנו יצחק: "נתת להם כל קורטוב של זמן, יכולת וכוח. שבעת מרורים וכפיות טובה, אך לא נרתעת. וכשחשת שהגיע זמנם שלהם לעמוד בכוחות עצמם, קמת וחזרת הביתה" (מ' בן יוסף, עמ' 169). עשר שנות כהונתו כראש מועצת חצור הסתיימו באכזבה הדדית. בבחירות 1965, חל מהפך פוליטי בחצור, ועשר שנות שלטון מפאי-מערך באו לקיצם. בבחירות אלה חברה לראשונה המפד"ל, בראשות שמואל דנינו – מנהל בית ספר הממלכתי-דתי בחצור לשעבר, לגח"ל להקמת קואליציה חדשה בחצור. רפי אדרי, נציג המערך ובן טיפוחיו של לנדסמן, נותר באופוזיציה. (לימים שימש רפי אדרי כראש המועצה בחצור לפרקי זמן קצרים).

אופי ישראלי בעזרת העדפת החינוך הממלכתי על פני החינוך הממלכתי-דתי ותנועת הנוער העובד והלומד, וקידם שיתופי פעולה אזוריים (שלא התממשו) כמו הקמת אמפיטיאטרון ותיכון מקצועי אזורי משותף. כל זאת בתקווה שהעולים "יותכו בכור ההיתוך", ויקבלו את דמות הצבר הישראלי.

אחד הביטויים לרצונו של לנדסמן להכיל את מסורת העולים בתרבות הישראלית היה יחסו לקבר חוני המעגל, שעל פי המסורת מצוי בעיירה. על בסיס יחסם העמוק של עולי צפון אפריקה לצדיקים ומסורות העלייה לקבריהם, בחר לנדסמן לחגוג את יום העצמאות ב-1961 בחורשת חוני המעגל. ובכך ניסה לשזור מסורת דתית במסורת לאומית בתקווה לחזק את זיקת התושבים למדינתם החדשה. באותה שנה, השנה ה-13 למדינה, הוא גם ערך חגיגת בר מצווה לכ-40 נערים מחצור באתר הקבר, והדגיש בפניהם את חובותיהם הלאומיות בנוסף לדתיות. הוא הבין את חשיבות המקום לתושבים, ויחד עם הרב דיעי ומשרד הדתות גייס תקציב לשיפוץ משמעותי שלו. לדבריו, "נתגלגלה הזכות לחצור שקברו של חוני המעגל נמצא בשטחנו. [...] פינת חמד זו עטופה הוד קדומים" (12.5.1963, אמ"י, ג-17/46527). עלייה לרגל לקברי צדיקים לא הייתה מקובלת בעולמו של לנדסמן, ונראה כי יחסו לקבר נבע מהבנת חשיבותו לתושבי חצור ומרצונו לפעול בדרך מתאימה עבורם. בדומה להקמת בית הקפה, גם במקרה זה רצה לנדסמן למשוך תושבים לחצור ולהשאיר בה את הקיימים. העובדה שמסורת זו לא התקבעה בחצור במתכונת של לנדסמן כיוון, מעידה על אי שיתוף הפעולה של תושבי חצור עם מסורת זו, והעדפתם להפוך את המקום ל"הילולה" (זיארה), כפי שנהוג היה בארצות מוצאם.

למרות ניסיונו העשיר וקרבתו לדמויות מפתח בהנהגה הארצית, לא הצליח לנדסמן לחלץ את חצור מהמצוקה

לעיון נוסף

1. מ' בן יוסף, הלל, אילת השחר, תשל"ד.

2. נ' לנדסמן, סבא הילל – תקציר תולדות חייו, הוצאה משפחתית, 2007.

3. ש' גואטה: בוקובזה, חצור הגלילית: התגבשותה של זהות מקומית בעיירת פיתוח (1949-1977), עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, 2023.

4. ש' גואטה: בוקובזה, חילופי צבעים בקבר חוני המעגל: קברי קדושים ותהליכים חברתיים-פוליטיים בישראל, עת-מול 282 (מאי 2023), עמ' 6-10.